

Pibesvanens (*Cygnus columbianus bewickii* Yarrell) forekomst i Danmark.

Af OLE SCHELDE.

(With a summary in English: Bewick's Swan (*Cygnus columbianus bewickii* Yarrell) in Denmark.)

Almindelig udbredelse

Pibesvanen er en arktisk art, som med 2 eller 3 racer er udbredt fra Petsamo til Hudson Bay. Den race, som træffes i Danmark, yngler i Nordrusland og Sibirien, men det er formentlig kun de vestligste populationer, som har deres vinterkvarter i Vesteuropa. I tidligere tid var Skotland og Irland de vigtigste overvintringsområder, men arten er nu sjælden i Skotland. Efter Zuidersøens omdannelse til ferskvandssøen Ijsselmeer (1932) er denne i stigende grad blevet foretrukket, således at 2–3000 Pibesvaner nu regelmæssigt overvintrer her undtagen i meget strenge vintre. De lever hovedsageligt af rodknoldene af forskellige arter af Vandaks, som hentes op fra bunden.

Forekomst i Danmark

På vej til ynglepladserne om foråret og til vinterkvartererne om efteråret passerer Pibesvanen i betydeligt tal Danmark. Det har i mange år været almindeligt kendt, at Vestjyllands søer og laguner er yndede rastpladser for store mængder af Pibesvaner. Udenfor dette område har arten altid tidligere – som det skal vises med rette – været regnet for en sjældenhed. Nyere undersøgelser har imidlertid afsløret, at der findes områder uden for Vestjylland, hvor man årligt kan iagttage større flokke af rastende Pibesvaner. Mærkeligt nok findes disse områder på Sjælland, og man må da spørge: Er der sket en ændring af artens trækvaner, eller har disse områder blot tidligere været overset?

Undersøgelsesmaterialet

1. LEHN SCHIÖLER (1925) omtaler kun forekomsterne ved Fiil sø og Ringkøbing fjord. Om foråret kunne der ses indtil 1000 Pibesvaner i Fiil sø. De første ankom i slutningen af februar, og de sidste afrejste i begyndelsen af april. Om efter-

året var der ikke nær så mange som om foråret. Ankomsten fandt oftest sted efter midten af november og altid senere end Sangsvanernes (*Cygnus cygnus* (L.)). Opholdet var altid af kortere varighed end om foråret. Der opgives ingen tal eller ankomsttider fra Ringkøbing fjord.

2. Dagbogen fra Tipperne. Ved dr. phil. Å. VEDEL TÅNINGS velvilje har jeg haft lejlighed til at se et referat af journalerne, for hvilket jeg er dr. phil. HANS LIND megen tak skyldig. Desværre er udbyttet blevet magert, fordi der kun i årene 1938, 1939, 1954 og 1956 er skelnet mellem Pibesvaner og Sangsvaner. I de nævnte år har antallet af Pibesvaner været meget svingende. Forår 1938 var det største antal 3000, forår 1939: 108, forår 1954: 2000 og forår 1956: 450. Om efteråret var det største antal 800 i 1938. De første fugle ankom om foråret omkring 1. Marts og om efteråret omkring 15. Oktober. For de år, hvor en adskillelse mellem de to svanearter ikke er foretaget, anføres det, at forårsflokkene hovedsageligt består af Pibesvaner, hvorimod man om efteråret især ser Sangsvaner.

3. Dansk Ornithologisk Forenings Tidsskrift. Ved en gennemgang af samtlige årgange har jeg kun fundet meddelelse om 13 fund af sete eller skudte Pibesvaner. Bortset fra en angivelse fra Nissum fjord hvor Pibesvaner er regelmæssige træk- og (fåtalige) vintergæster, drejer det sig i alle tilfældene om spredte iagttagelser af højst en halv snes fugle.

4. For at supplere det sparsomme materiale har jeg henvendt mig til en række ornithologer, som med stor beredvilighed har overladt mig deres dagbogsoptegnelser. Herved forøgedes antallet af observationer med en snes, men bortset fra en enkelt lokalitet (Saltbækvig) var der også i dette materiale kun tale om spredte småflokke.

Der foreligger altså uden for Vestjylland kun godt 30 iagttagelser af Pibesvaner i det sidste halve hundrede år. Det er derfor ikke med urette, at arten regnes for en sjældenhed i det meste af landet.

Oversigt over samtlige forekomster

- 6.¹⁾ (Nordl. Thy og V. Hanherred). Bygholms Vejle 9.3.57: 5 set.
D. O. F. T. 54 p. 105.

¹⁾ Tallene refererer til de områder, som anvendes af Dansk Zootopografisk Undersøgelse.

- 13a. (Syd for Randers fjord). Kareholm, Randers fjord 13.3.38: 2 ad. Sammesteds 2.11.41: 2 ad. + 1 juv. (STEINBACH).
- 13b. (Nord for Randers fjord). Mariager fjord vinter 1914: Temmelig hyppig, ellers ikke set. D.O.F.T. **17** p. 4. Smst. 3.11.23: 5 skudt. D.O.F.T. **27** p. 36. Smst. vinter 1942-43: 2-3 set (STEINBACH).
16. (Vest for Struer-Holstebro). Nissum fjord: Regelmæssig træk-gæst. Ses i langt mindre antal end Sangsvaner, der træffes i hundredvis. 9.1.52 enkelte overvintrende sammen med Sangsvaner. D.O.F.T. **50** p. 28. Struer 28.12.49: 2 ad. + 1 juv. (LYNGBORG JENSEN).
17. (Ringkøbing). Tipperne 29.12.51: 40-50 (PALM). Smst. 11.4.55: 200 (ERIK HANSEN). Se iøvrigt teksten.
27. (Nymindegab-Esbjerg-Ribe). Fiil sø 23.4.43: 9 + 10 (METZ). Se iøvrigt teksten.
34. (Langeland). Kels Nor 25.3.51: 10. Forsvandt efter nogle timers forløb. (BRANDT ANDERSEN).
37. (Falster). Guldborgsund. Før 1913: Flere gange set og skudt. D.O.F.T. **8** p. 197. Bøtø Nor 3.4.47: 50 Pibe- og Sangsvaner i en flok. (PALM, REEH). Smst. 16.4.49: 10 set (PALM).
38. (Møen). Stege bugt 8.4.44: 25 (EBBE THOMSEN). Ulfshale 16.4.50: Pibesvaner set. D.O.F.T. **44** p. 175.
- 39b. (Stevns). Fed 26.10.24: 1 skudt. Sjølden. D.O.F.T. **33** p. 9.
40. (Ringsted-Køge). Vallø slotspark 23.11.52: 1 set. D.O.F.T. **47** p. xxii.
41. (Skælskør-Sorø). Skælskør inderfjord 7.11.54: 1 ad. (BRUUN). Borreby mose 5.10.58; 5 ad. (BLUME). Tudeå: se teksten.
42. (Kalundborg). Saltbækvig 4.4.48: 4 ad. (forf.). Smst. 16.10.49: 11. D.O.F.T. **44** p. xx. Smst. 15.4.50: 15 (EBBE THOMSEN). Smst. 8.11.53: 20 (BRUUN). Halleby ås udløb 2.11.58: 6 (forf.). Smst. 1.11.59: 2 ad. + 1 juv. (forf.). Smst. 6.11.60: 1 ad. + 4 juv. (forf.). Smst. 20.11.60: 12 ad. + 11 juv. (forf.). Smst. 25.2.61: 9 ad. + 6 juv. (forf.). Tissø: se teksten.
44. (Hornsherred). Roskilde fjord 16.3.33: 2 ad. + 4 juv. Smst. 14.3.34: 1. Smst. 24.2.35: 2. Smst. 4.3.38: Enkelte. D.O.F.T. **47** p. 191.
- 45a. (Roskilde-Holte). Gundsømagle sø 28.3.43: 8 (ERIK HANSEN). Smst. 11.4.43: 7 (ERIK HANSEN).
46. (Kbh.-Amager-Saltholm). Kongelunden 14.5.42: 2. D.O.F.T. **36** p. 219. Damhussøen november 1942: 1. D.O.F.T. **36** p. 219.

Eget materiale

Efter denne gennemgang af vor hidtidige viden om Pibesvanens forekomst i Danmark skal jeg gå over til en omtale af de to lokaliteter i Vestsjælland (Tudeå og Tissø), hvor jeg har haft rig lejlighed til at iagttage denne smukke, lille svane.

Fuglene lader sig begge steder let se fra landevejen, og da de ikke er særlig sky og ofte færdes sammen med Sangsvaner, er der gode muligheder for at gøre sig fortrolig med forskellene mellem de to arter.

Tudeå løber ud i Storebælt 8 km vest for Slagelse. Tidligere var udløbet naturligt, men i 1942 blev der gravet en kanal gennem en landtange, som begrænsede åen mod vest på det sidste stykke. Samtidig lukkedes det gamle åløb, og der opstod på denne måde en lavvandet lagune nord for det nye åløb. Denne lagune er et yndet opholdssted for Pibesvanerne, men de kan også træffes på de oversvømmede enge syd for åen.

Tudeå er i udpræget grad et forårsraststed, hvor jeg første gang så Pibesvaner den 14. marts 1948. Derefter har jeg næsten hvert år set dem her, dog aldrig i store flokke, idet det største antal er 36. Om efteråret har jeg kun 3 gange i november set enkelte Pibesvaner her.

TABEL 1.

Samtlige Pibesvaner set ved *Tudeå* om foråret i årene 1948–1960, ialt 292.
All Bewick's Swans observed in Tudeå in spring in the years 1948–1960, a total of 292.

Februar			Marts			April		
1.–10.	11.–20.	21.–28.	1.–10.	11.–20.	21.–31.	1.–10.	11.–20.	21.–30.
3	1	15	20	77	116	55	5	0

Det fremgår af tabel 1, at langt det største antal er set i tiden 11. marts til 10. april, men det ses også, at trækket tager sin begyndelse allerede i februar og er afsluttet inden udgangen af april. De fleste flokke har jeg optalt med henblik på at kunne gøre forholdet gamle:unge op. Resultatet er blevet 167 ad. og 67 juv., d. v. s. 71 % og 29 %. Da sidste års unger endnu ikke har fældet til den første hvide dragt, kan disse tal anvendes til en sammenligning med de tilsvarende efterårstal, hvorved man kan få et begreb om en eventuel forskel i dødelighed hos gamle og unge fugle.

Tissø. Denne sø ligger 16 km nord for Slagelse. Den er ca. 12 km² stor og meget lavvandet, idet den på sit dybeste sted kun er 2 m dyb. Pibesvanerne opholder sig især langs øst- og nordbredden, hvor de fouragerer ganske tæt ved land, hvor-

imod de mere forsigtige Sangsvaner ligger lidt længere ude, hvor de i kraft af deres længere halse stadig er i stand til at nå bunden. De fouragerende svaner er ofte omgivet af ivrigt dykkende Hvinænder (*Bucephala clangula*), som åbenbart udnytter svanernes bearbejdning af bundvegetationen. I Tissø så jeg første gang Pibesvaner den 4. november 1951, og siden har jeg hvert efterår set dem i vekslende antal. Om foråret er der derimod hidtil kun to gange set Pibesvaner i Tissø: 31. marts 1957 sås 7 ad. og 5 juv. og 20. april 1957 sås 20 ad. Alle efterårsagttagelserne har jeg opført i nedenstående skema.

TABEL 2.

Samtlige Pibesvaner set ved Tissø om efteråret i årene 1951-60, ialt 1883.
All Bewick's Swans observed in Tissø in autumn in the years 1951-60, a total of 1883.

Oktober			November			December		
1.-10.	11.-20.	21.-31.	1.-10.	11.-20.	21.-30.	1.-10.	11.-20.	21.-31.
84	226	51	1123	357	0	20	0	2

Man ser straks, at vi her har at gøre med tal af en ganske anden størrelsesorden end ved Tudeå. De første fugle ankommer i begyndelsen af oktober og i begyndelsen af november kulminerer antallet, hvorpå næsten alle er forsvundet allerede i slutningen af måneden. Ganske enkelte synes at kunne forsøge at overvintre. En opgørelse af forholdet mellem gamle og unge fugle viser 437 ad. og 232 juv., det vil sige 65 % og 35 %. Talmaterialet kunne have været større, men desværre er flere af de største flokke, f. eks. 400 den 7. november 1957, ikke blevet optalt med hensyntagen til aldersfordeling. Procentvis er der lidt flere unger om efteråret end om foråret (35 mod 29), et forhold, som svarer godt til den hos så mange arter påviste forøgede dødelighed i første leveår, men hos de fleste andre arter er overdødeligheden betydeligt større. Årsagen til den lavere ungedødelighed kan måske være den, at Pibesvanerne holder sammen familievis, hvorfor unge og gamle er udsat for de samme farer.

I litteraturen anføres, at Sangsvanerne ankommer før Pibesvanerne om efteråret (LEHN SCHIØLER 1925, SALOMONSEN 1953). Ved Tissø er det modsatte imidlertid tilfældet.

TABEL 3.

Samtlige Sangsvaner set ved Tissø om efteråret i årene 1951-60, ialt 1789.
All Whooper Swans observed at Tissø in autumn in the years 1951-60, a total of 1789.

Oktober			November			December		
1.-10.	11.-20.	21.-31.	1.-10.	11.-20.	21.-30.	1.-10.	11.-20.	21.-31.
8	0	236	740	457	185	63	0	100

En sammenligning mellem tabel 2 og 3 viser, at Pibesvanerne i større tal ses ca. 14 dage før Sangsvanerne, som til gengæld afrejser senere og endda til tider kan forsøge at overvintre. Således så jeg 30. december 1951 en flok på 100 Sangsvaner, og endnu 13. januar 1952 var der 60.

Diskussion

Som nævnt har Pibesvanen altid tidligere været regnet for en sjælden fugl her i landet uden for Vestjylland. At dette ikke længere holder stik, fremgår på overbevisende måde af mine iagttagelser ved Tudeå og Tissø. Spørgsmålet er da: Har disse forekomster tidligere blot været overset eller er de af nyere dato?

Ved Tudeå udtalte en lokalkendt mand på min forespørgsel, at »de små svaner har altid været her«. Det er jo også muligt, at de her optrædende små flokke er blevet overset, især da stedet tidligere har været meget lidt besøgt af ornithologer.

Ved Tissø kan dette vel næppe være tilfældet, og jeg har da også her truffet en lokalkendt mand, som fortalte mig, at det indtil slutningen af 1930-erne var en sjældenhed overhovedet at se svaner i søen. Omkring 1938 begyndte de at vise sig, og derpå tiltog antallet i de følgende år. Hvilke svanearter det drejede sig om, vidste han ikke, men det afgørende er jo også, at der tidligere slet ingen svaner havde været. Der kan derfor ikke være tvivl om, at denne rastplads er af nyere dato. Om årsagen til, at den er blevet taget i brug, kan man vel kun gisne, men det vil dog være nærliggende at sætte den i forbindelse med den ændring, der er sket med hensyn til Pibesvanernes vinterkvarter. Som nævnt var dette tidligere

Skotland og Irland, og man kan da formode, at fuglene dengang har anvendt en nordligere trækvej, som ikke berørte de danske øer. Nu ligger vinterkvarteret sydligere (Ijsselmeer), og det er derfor bemærkelsesværdigt, at forekomsten af svaner i Tissø begynder så kort tid efter, at Holland bliver det foretrukne vinterkvarter.

Man kan dog heller ikke se bort fra, at totalfredningen af alle svaner her i landet i 1926 kan spille en rolle. I en så lettilgængelig sø som Tissø må fred være en betingelse for, at svaner kan have tilhold her. Skulle dette være årsagen, understreger det jo i høj grad betydningen af, at totalfredningen opretholdes for *alle* svaner her i Danmark.

SUMMARY IN ENGLISH

Bewick's Swan (*Cygnus columbianus bewickii* Yarrell) in Denmark.

Bewick's Swan is in Denmark a regular passage-migrant in W. Jutland. In the lake of Fiil Sø and the lagoon of Ringkøbing Fjord up to 3000 individuals have been observed in spring, and up to 800 in autumn. In the rest of the country it is rare, and there are only about 30 records during the last fifty years.

Recent investigations have, however, revealed the existence of two areas in W. Zealand, where resting Bewick's Swans can be observed regularly in rather big herds.

In spring a total of 292 have been seen in the lagoon where the Tudeå river falls into the Great Belt. The birds can be seen from the middle of February to the middle of April, the bulk in the second half of March (table 1). Here the comparatively small herds have probably formerly been overlooked.

In autumn a total of 1883 have been seen in the lake of Tissø to the north of Slagelse. The arrival takes place in the beginning of October, and the departure before the end of November. The biggest herds have been seen in the first half of November. They only very rarely try to winter in this place (table 2).

Bewick's Swans arrive in the Tissø about a fortnight earlier than the Whooper Swans (table 3). This is remarkable, because in W. Jutland the latter arrive almost a month before the former.

According to local bird-watchers very few swans at all were seen in the Tissø before the late thirties. Since then they have gradually increased, and this is supposed to be connected with a change of migration-routes and winter-quarters. Bewick's Swan was formerly wintering

in Ireland and Scotland, but now the winter-quarters are Ireland and Holland (Ijsselmeer).

Another possible cause of this hitherto unknown occurrence is the introduction in Denmark in 1926 of full protection of all swans.

Literatur.

- BROUWER, G. A. og TINBERGEN, L. 1939: De verspreiding der kleine zwanen (*Cygnus b. bewickii* Yarr.), in de Zuidersee, voor en na de verzoeting. – *Limosa* **12**, p. 1.
- Dansk Ornith. Foren. Tidsskr.: **8** p. 197, **17** p. 4, **27** p. 36, **33** p. 9, **36** p. 219, **44** p. XX, **44** p. 175, **47** p. 195, **50** p. 28, **54** p. 105.
- JOHANSEN, H. 1956: Revision und Entstehung der arktischen Vogel-fauna. – *Acta Arctica* fasc. VIII.
- KATE, C. G. B. TEN 1930: Over de talrijkeheid van *Cygnus b. bewickii* Yarr. in den winter langs de oostkust van de Zuidersee. – *Orgaan Club Nederland. Vogelkund.* **2**, p. 187.
- SALOMONSEN, F. 1953: Fugletrækket og dets gåder. – København.
- SCHIØLER, E. LEHN 1925: Danmarks Fugle, vol. I. – København.
- SCOTT, PETER 1957: A Coloured Key to the Wildfowl of the World. – London.
- Voous, K. H. 1960: Atlas of European Birds. – Edinburgh.